Socio-economic life of Samarkand during the Emirate of Bukhara (first half of the XIX century)

Mirkomil LAPASOV¹, Komiljon URAZOV²

Олийгоҳ (Cambria Math-11)

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 Feb 2022

Keywords:

handicrafts,

textiles,

markets,

trade,

G. Sapassky.

ABSTRACT

This article discusses the socio-economic relations of the Bukhara Emirate, including the city of Samarkand in the early XIX century, the development of handicrafts in Samarkand, one of the largest centers of handicrafts in trade in Central Asia. It is possible to describe the change in trade relations with Russia. In the first half of the XIX th century, Samarkand was a major trade center, where people of different nationalities took an active part in trade.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp149-152>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Buxoro amirligi davrida Samarqandning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti (XIX asrning birinchi yarmi)

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

hunarmandchilik,

to'qimachilik,

bozor,

savdo-sotiq,

G. Sapasskiy.

Mazkur maqolada XIX asr boshlarida Buxoro amirligining va, shu jumladan, Samarqand shahrining ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari, savdo-sotiq munosabatlarida O'rta Osiyoning yirik hunarmandchilik rivojlangan markazlaridan biri hisoblanganligini, Samarqand shahrining hunarmandchilik sohalarining taraqqiy etishi, Rossiya bilan savdo munosabatlari o'zgara boshlaganligini tavsiflash mumkin bo'ladi. XIX asr birinchi yarmida Samarqand shahri yirik savdo markazi bo'lib, unda istiqomat qiluvchi turli millat vakillari qizg'in savdo munosabatlarida faol ishtirok etgan.

¹ Teacher of the Presidential School in Jizzakh, Jizzakh, Uzbekistan. E-mail: mirkomil.lapasov491@gmail.com.

² Teacher of the Presidential School in Jizzakh, Jizzakh, Uzbekistan. E-mail: urazovkomiljon@gmail.com.

Социально-экономическая жизнь Самарканда в период Бухарского эмирата (первая половина XIX в.)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

рукоделие,
текстиль,
базары, торговля,
Г. Сапасский.

В данной статье рассматриваются социально-экономические отношения Бухарского эмирата, в том числе города Самарканда в начале XIX века, развитие ремесел в Самарканде, одном из крупнейших центров ремесленной торговли в Средней Азии. Можно описать изменение торговых отношений с Россией. В первой половине XIX века Самарканд был крупным торговым центром, где активное участие в торговле принимали люди разных национальностей.

KIRISH

XIX asr birinchi yarmiga qadar Samarqand shahri atrofida aholi, asosan, dehqonchilik bilan shug'ullangan bo'lsa, shahar aholisining asosiy qismi hunarmandchilik, savdo bilan mashg'ul bo'lgan. Bu davrda shahar O'rta Osiyoning yirik hunarmandchilik rivojlangan markazlaridan biri hisoblangan. Samarqandda ishlab chiqarish mayda hunarmandchilik ishlab chiqarishi xarakterida bo'lib, barcha buyumlarni qo'lda yasash keng rivojlangan. Samarqand hunarmandlarining buyumlari chiroyli va arzonligi bilan mashhur bo'lgan.

XIX asr o'rtalarida shaharda 681 ta to'quvchilik, 200 ta egarchilik, 40 qog'oz va qog'oz buyumlar tayyorlovchi, 36 ta temirga ishlov beruvchi, 34 ta ipak buyumlarni tayyorlovchi, 30 teri mahsulotlari ishlab chiqaruvchi, 15 ta ipak yigiruvchi, 15 ta bo'yovchi ustaxonalar faoliyat yuritganligi rasmiy manbalarda aks etgan [1].

To'quvchilik eng keng rivojlangan soha bo'lgan. Samarqandlik hunarmandlar ipak, yarim ipak va paxta matolarning turli xillarini tayyorlashgan. Bulardan alacha, chit, kanaviz, bo'z, beqasam, tivitli salla, ipak va yarim ipak gilamlar, do'ppilar va hokazolarni misol qilib keltirish mumkin. Hunarmandchilikning to'qimachilik yo'nalishida mahsulot turining ko'pligi va ushbu soha mahsulotlariga bo'lgan talab barcha jamiyatlarda ham katta bo'lgan. Samarqandda yetishtirilgan ba'zi to'qimachilik mahsulotlari nafaqat mintaqada, balki boshqa davlatlarda ham katta talabga ega edi. XIX asr birinchi yarmida ipak mahsulotlarini yetishtirish bilan 400 ga yaqin xo'jalik shug'ullanganligi haqida ma'lumotlar keltiriladi. Shaharga ipak xomashyosi qo'shni hududlardan ham olib kelingan.

XIX asr birinchi yarmida Samarqandda matolar tayyorlash bilan bir qatorda, matolarga bo'yoq berish sohasi ham yaxshi taraqqiy etgan. Bo'yoqchilik ishi bilan alohida ustalar shug'ullanishgan. Samarqandda maxsus ko'k rangli bo'yoqlar tayyorlangan. Bo'yoq sifati va mato hajmiga qarab mehnat haqi olingan. Bo'yoqning sifati qarang 2,5 funt (1 funt 570 gr teng) matoni bo'yash 40 dan 60 tiyingacha baholangan [2]. XIX asrda kubli ipak bo'yash bilan, asosan, mahalliy samarqandlik yahudiylar shug'ullanganligini ta'kidlanadi [3]. Samarqandlik ustalar bo'yoqlarning turli ranglarini tayyorlay olganlar. Yahudiylar nil bo'yog'ini tayyorlash bilan mashhur bo'lgan.

XIX asrning birinchi yarmida shahar iqtisodiyotida metallni qayta ishlash muhim o'rin egallagan. Samarqandlik hunarmandlar mis, bronza, cho'yan, temir buyumlar yasashgan [4]. Urush vaqtlarida mazkur soha kishilari harbiy aslahalar ishlab chiqarishga,

boshqa vaqtlarda turli metall buyumlar: pichoq, duradgorlik va ustachilik asboblari va shu kabilarni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Temir buyumlarning katta qismi Rossiya-dan keltirilgan temirdan yasalgan [5]. Samarqand hunarlari orasida terichilar ham katta o'rinni egallaganlar. Ular tomonidan tayyorlanadigan mahsulotlar yuqori sifati bilan ajralib turgan. Teriga ishlov berish sohasi hunarmandchilik ishlab chiqarishining asosiy tarmoqlaridan biri sifatida qaralar edi.

XIX asr boshlarida Samarqand qog'ozini ishlab chiqarish susayib keta boshladi. Faqat XX asr oxirida YUNESKO tashabbusi bilan Samarqand qog'ozini ishlab chiqarish qayta yo'lga qo'yildi. Bugungi kunda Samarqand yaqinidagi Konigil qishlog'ida "Meros" qog'oz zavodi faoliyat ko'rsatib, uning asoschilari taniqli ustalar, aka-uka Muxtarovlardir. Ular-ning sa'y-harakatlari bilan mahalliy zavodda qadimiy Samarqand texnologiyalaridan foydalangan holda qog'oz tayyorlashning qadimiy an'analari qayta tiklandi [6]. A.Vamberining fikricha, Buxoro va Samarqand qog'ozini Turkistondagina emas, balki qo'shni mamlakatlarda ham mashhur bo'lgan [7]. Samarqand qog'ozini tayyorlangan xomashyosiga ko'ra, asosan, uch navga ajratilgan [8]. Qog'oz tayyorlashda XIX asr samarqandlik hunarmandlar, asosan, kanop, qamish, paxta, zig'ir tolasi va ipakdan keng foydalanishgan [9], degan fikr o'rinlidir.

XIX asr boshlarida Grigoriy Sapasskiy nashr etgan "Азиатский вестник" ("Osiyo axboroti") dagi "Buyuk Buxoroning eng yangi tavsifi" sarlavhali maqolada amir Shohmurod hukmronlik qilgan davrdagi ahvol haqida quyidagilar hikoya qilinadi: "Samarqandning o'rtacha navli qog'ozini singari, asosan, bizga keltiriladigan Miyonqol qog'ozini ham o'z joyida 45 so'mdan 55 so'mgacha turadi, bu yerda esa 80 so'mgacha sotiladi (bir pudi). Teandar va mazdivan deb atalgan past navli qog'ozlar o'z joyida 40 so'mdan 45 so'mgacha, bu yerda esa 60 so'mdan 70 so'mgacha sotiladi [10]".

Grigoriy Sapasskiyning asarining to'rtinchi bobida Buxoroning aholisi, sanoati, savdo aloqalari, og'irlik o'lchovining turlari va ishlab chiqarish usullari haqida ko'p qiziq ma'lumotlar keltirilgan. G. Spasskiy o'z asarida XIX asrning birinchi choragida Buxoro va Rossiya savdo munosabatlariga oid ko'pgina qiziq ma'lumotlar beradi. G.Spasskiy bergan ma'lumotlarida Buxorodan olib chiqilgan mahsulotlar va ularning Buxoro xonligida hamda Rossiya yarmarkalaridagi bahosi, shuningdek, bu mahsulotlarning sifatlari to'g'risida keltirilgan ma'lumotlari, ayniqsa, xarakterlidir. G. Spasskiyning yozishicha, Buxorodan keltirilgan paxtaning har pudi o'z joyida 14 so'm tursa, Rossiyada esa 40 so'mdan sotilar edi. Yigirilgan iplarning eng yaxshilari Samarqand va Shahrisabz iplari bo'lib, Buxoroda har pudi 70 so'm tursa, Rossiyada ularning har pudi uchun 110 so'mdan to'lanar edi. Miyonqolda tayyorlangan iplarning sifati o'rtacha bo'lib, ularning har pudi Buxoroda 45 so'mdan 55 so'mgacha, Rossiyada esa 80 so'mdan sotilar edi. Bu ma'lumotlardan ma'lumki, Buxoroning Samarqand, Shahrisabz va Miyonqol rayonlari dehqonchilik bilan birga, hunarmandchilik – ip yigiruvchilik rayonlaridan bo'lib, ular Buxoro va Rossiya savdosidagi asosiy mahsulotlardan hisoblangan paxta, ayniqsa, yigirilgan ip bilan savdo qilar edilar [11].

Bu vaqtga kelib Rossiya bilan O'rta Osiyo, shu jumladan, Buxoro amirligi yirik savdo markazi sifatida Samarqand shahrining ham savdo aloqalari har qachongidan ham o'sib borardi. Rossiya bilan savdoning asosiy mahsulotini paxta va paxta buyumlar tashkil etib, Samarqand viloyati ham amirlikning yirik paxta yetishtiruvchi hududlaridan biri sifatida bu savdoda faol ishtirok etgan.

XIX asr 50-yillaridan Buxoro amirligining va, shu jumladan, Samarqandning Rossiya bilan savdo munosabatlari o'zgara boshladi. XIX asr 40-yillarida Rossiyaga, asosan, O'rta Osiyo savdogarlari tashrif buyurgan bo'lsalar, endilikda o'z mahsulotlarini amirlik bozorlariga olib kela boshladilar. Bu borada Suchkovlar, Xludovlar, Morozovlar firmalari faollik ko'rsatishgan.

Shaharda savdogarlar uchun mo'ljallangan karvonsaroylarning ham o'rni katta edi. XIX asr o'rtalarida shahridagi karvonsaroylar soni 35 ta bo'lib, ular turli mahsulotlar savdosi bilan shug'ullanuvchi savdo majmualaridan iborat bo'lgan. Karvonsaroylar sonining ko'pligi, ularning hajmi kattaligi shaharda savdo-sodiq ishlarining jadal borishi va tovar ayirboshlash hajmining ham kattaligidan dalolat beradi. Samarqand shahrida savdo-sotiq ishlari bilan shug'ullanuvchi aholi ko'pchilikni tashkil etgan. Aholi xo'jaligining deyarli barchasi ishlab chiqarish yoki mahsulot tayyorlash bilan bog'liq bo'lib, ular ham shahardagi savdo munosabatlari rivojiga o'z hissasini qo'shgan. Shaharning yirik savdo markazi bo'lganligi va ishlab chiqaruvchi xo'jaliklar tomonidan ishlab chiqariladigan ko'plab mahsulotlarning talabgirliги aholi turmushi va xo'jaliklar faoliyatining mavjud bozor munosabatlariga moslashuviga sabab bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Саидқулов Т.С. Самарканд во второй половин XIX – начале XIX веков. – Самарканд, 1970. – С. 21–32.
2. Файзиев А.Ф. История Самарканд а первой половины XIX века (учебное пособие). – Самарканд, 1992. – С. 19–26.
3. Кипричников Н.А. Краткий очерк некоторых туземных промыслов в самаркандской области // Туркестанский сборник. – Ташкент, 1909. Т. – С.153.
4. Чвырь Л.А. Таджикские ювелирные украшения (Материалы к историко-культурному районированию Таджикистана) – М. Наука, 1977. – С. 51–53.
5. Иванов П.П. К истории развития горного производства в Средней Азии. – М.-Л., 1932. – С. 64–65.
6. <https://www.advantour.com/rus/uzbekistan/culture/handicrafts/samarkand-paper.htm>.
7. Самарканд тарихи 1-жилд. Тошкент 1971. – Б. 284–286.
8. Ҳабибуллаев Н. Ўрта Осиёда қоғоз ишлаб чиқариш. – Т., «ФАН» 1992. – Б. 46–47.
9. Қиличев Р. Оламда яхши қоғаз самарқанддин чиқар... // Қуйи Зарафшон воҳаси: ижтимоий, маданий, маънавий ҳаёти тарихи (иккинчи китоб). – Тошкент: Фан, 2007. – Б. 93–97.
10. Азиатский вестник 1825 май. Стр. 308.
11. А.Р. Муҳаммаджонов, Т. Неъматов Бухоро ва Хиванинг Россия билан муносабатлари тарихига доир баъзи манбалар Тошкент 1967. – Б. 44.
12. Абрамов М.М. Из истории производства самаркандской бумаги (к 200-летию Самарканда). // Общественные науки в Узбекистане. 1968, – № 12. – С. 31.
13. Иванов Д.Л. Самарқанд. – Самарканд, 1872. – С. 28–29.
14. Иванов П.П. К истории развития горного производства в Средней Азии. – М.-Л., 1932. – С. 64.